

کتابداری

بک حرفه در حال تکامل

نوشته: محمدرضا جعفرپناه

سرشناسه	جعفرپناه، محمدرضا، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	کتابداری یک حرفه در حال تکامل/نوشته محمدرضا جعفرپناه.
مشخصات نشر	تهران : انتشارات شریف، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۱۲۵ ص.: مصور؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۵۷-۰۳۲-۹
وضعیت درست نویسی	فیفا :
موضوع	کتابداری :
موضوع	Library science :
موضوع	کتابداران :
موضوع	Librarians :
موضوع	ایخانه‌ها :
موضوع	Librarians :
رده بندی کنگره	۲۹۷ ۵۱ ج/۷۶۶۵ Z
رده بندی دیویی	۰۲۰ :
شماره کتابشناسی ملی	۲۰۶۴۰۶ :

عنوان	کتابداری یک حرفه در حال تکامل
تألیف	محمدرضا جعفرپناه
نوبت چاپ	اول - تابستان ۱۳۹۷
انتشارات	نشر شریف
لیتوگرافی	رجاء نقشینه
چاپ	شریف :
حروفچین و صفحه آرا	محمدرضا جعفرپناه
شمارگان	۱۰۰۰ جلد :
قیمت	۱۰۰,۰۰۰ ریال :
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۵۷-۰۳۲-۹ :

بنام خدا

فهرست	صفحه
چکیده	۷
پیش‌گفتار	۷
مقدمه	۹
تاریخچه	۱۲
تعریف کتاب	۱۴
تعریف کتابخانه	۱۴
کتابدار و علم کتابداری	۱۶
ضوابط کتابخانه	۳۰
نخستین کتابداران	۳۱
ویژگیهای کتابدار خلاق و کارگشا	۳۲
عوامل مؤثر بر اجرای نوآوری در خدمات کتابخانه	۳۳
عضویت فراگیر کتابخانه‌ها: مدل منطقی	۳۵

۳۵		رشد و تکامل حرفه کتابداری
۳۸		ارائه خدمات بهتر به پژوهشگران
۴۰		اهمیت پژوهش تاریخی برای کتابداران
۴۱		دسترسی به مخازن کتابخ
۴۲		ساختمان کتابخانه و محل آن
۴۴		کتابهای مرجع
۴۶		مطالعه نثری کتاب
۴۷		مشخصات و لوازم کتابخانه
۵۳		کتابخانه و مردم
۵۴		وظایف کتابدار
۵۶		اطلاعات کتاب شناختی
۵۷		توسعه کتابخانه های عمومی
۵۸		رشد کتابخانه های دانشگاهی
۵۹		مسئولیت نگهداری مواد کتابخانه
۶۰		وقف کتاب در دوران اسلامی

- پیشوایان دینی و اهتمام به کتاب ۶۱
- هدف های کتابخانه ۶۱
- انواع کتابخانه ها: ماهیت و وظایف ۶۵
- نظام های رده بندی یا طبقه بندی ۶۹
- وجین ۷۰
- آشنایی با انواع منابع مرجع و شیوه استفاده از آنها... ۷۷
- کتاب عطی فرح بخش ۷۸
- کتاب گنجینه دان سنه ۷۹
- بهره گیری از دانش کتاب ۸۰
- بررسی محتوای مطلوب کتاب ۸۱
- نقش سازنده کتاب ۸۲
- زیر بنای فرهنگ کتاب خوانی ۸۲
- مطالعه در کتابخانه و اهمیت آن ۸۳
- کتابدار دیجیتال ۸۴
- وظایف کتابدار عصر جدید ۸۵

۸۷	آینده کتابداران
۹۱	شخصیت شناسی کتابدار
۹۷	استفاده از منابع در سالن مطالعه
۱۰۶	ارتقاء علوم کتابداری و اطلاع رسانی
۱۰۸	کتابدار با خود آرامش به خانه می برد
۱۱۵	ویژگی های کتابداران کار آفرین
۱۱۸	کار آفرینی در کتابخانه
۱۱۹	روز کتاب، کتابخوانی و کتابدار
۱۲۳	شئون و مقررات استفاده از کتابخانه
۱۲۵	استانداردهای نیروی انسانی در کتابخانه
۱۲۶	نکته پایانی
۱۲۶	اشعاری در وصف کتاب
۱۲۸	منابع و مأخذ

انیس کنج تنهایی کتاب است فروغ صبح دانایی کتاب است

چکیده

از آن بایی که کتابخانه ها در تبادل دانش نقش واسطه ای دارند و مستلزم زحمت و مداقه بیشتر است با ظهور اینترنت و فناوری اطلاعات در عصر جدید این تصور را ایجاد کرد که کتابخانه ها کنار خواهند رفت و یا کم اثر می شوند، اما تحقیقات مختلف نشان داد که این تصور تنها از عدم درک صحیح موقعیت و کارکرد کتابخانه و کتاب نشأت گرفته است. در عصر جدید چالش ها و گستره مسئولیت ها و وظایف کتابداران به طور قابل توجهی افزایش یافته است تا اینکه قادر باشند به طور مطلوبی یاری دهندگان مهمی برای کنترل جهان اطلاعات در سال ۲۰۲۰ باشند.

پیشگفتار

تاریخ تمدن جوامع گوناگون حاکی از آن است که پیدایش کتابخانه به عنوان نهادی با آثار آموزشی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی ناشی از ضرورت های اجتماعی بوده، و سرنوشت آن نیز همواره به سرنوشت جامعه وابسته بوده است. میزان پیشرفت یا رکود فرهنگی جوامع تأثیر بسزایی در رشد و توسعه کتابخانه ها داشته است. از آنجا که تحولات فرهنگی از ناحیه ای به ناحیه دیگر و از دوره ای به دوره دیگر یکسان نبوده، تحولات تاریخی توسعه

کتابخانه‌ها نیز در مکان‌ها و زمان‌های گوناگون با شدت و ضعفی متفاوت صورت گرفته است. در بررسی این تحولات در تاریخ کتابخانه‌ها، اصولی متجلی می‌شود که حواجی و موقعیت کنونی کتابداری را ترسیم می‌کند. چنین بررسی و تحلیلی مستلزم درک افکاری است که در ورای این تحولات قرار دارد، و تنها در این صورت است که می‌توان به کشف رمز حدوث این اصول نایل شد، و ضرورت ظهور هر اصل را درک کرد. عوامل گوناگون از جمله انفجار اطلاعات، افزایش کاربران و کمبود اعتبارات مالی شرایطی را پدید آورده‌اند که هیچ کتابخانه‌ای نتواند به تنهایی و با اتکا به منابعی که در اختیار دارد به نیازهای کاربران خود پاسخ گوید. از این رو کتابخانه‌ها از دهه‌ها سال پیش به راهکارهایی روی آورده‌اند که بتوانند از منابع یکدیگر برای جبران کاستی‌های اطلاعاتی قابلیت‌های خود در انجام مأموریت‌هایشان بهره‌برند. این رویکرد به عنوان اشتراک منابع یا همکاری بین کتابخانه‌ها شناخته می‌شود. اشتراک منابع با همکاری بین کتابخانه‌ها از لحاظ نظری زیر مجموعه‌ای از همکاری بین سازمان‌ها به شمار می‌رود که خود در چهارچوب روابط بین سازمان‌ها قرار می‌گیرد. مأموریت اصلی کتابخانه‌ها، فراهم کردن امکان دسترسی به اطلاعات سازمان‌ها را به توسعه دانش است اما هیچ کتابخانه‌ای نمی‌تواند در پاسخگویی به نیاز افراد زیر پوشش خود، تنها به منابعی که خود در اختیار دارد، اتکا کند. پژوهش‌های انجام شده عوامل گوناگونی را در پدید آمدن این واقعیت، مؤثر یافته‌اند که می‌توان آنها را براساس تأثیرشان بر اطلاعات، کاربران و کتابخانه‌ها تقسیم‌بندی کرد. بر این اساس، حجم اطلاعاتی که منتشر می‌شوند و قیمت آنها به سرعت در حال افزایش هستند ولی در همین حال، توسعه فناوری، اطلاعات را بیش از پیش دسترس‌پذیر ساخته است. در مقابل، کتابخانه‌ها به دلیل محدودیت‌هایی که

با آنها رو به رو هستند، به ویژه کمبود منابع مالی، تنها می‌توانند به خرید اندکی از این اطلاعات بسنده کنند. کتابخانه‌ها انتظار دارند، کتابخانه تغییر کرده و مدیریت ریسک با تکیه بر اعتبار تغییر، کلیدی برای فراهم آوردن انواع خدمات اطلاع‌رسانی باشد. وقتی که مرحله تغییر و مدیریت آن در کتابخانه و مرکز اطلاعاتی یکی شود، منزلت کتابخانه در جامعه بالا رفته و کتابداران توجه و احترامی را که همیشه آرزو داشته‌اند، خواهند یافت.

مقدمه

قرنها عول کشید تا کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی جایگاه اصلی و شکل منطقی خود را یابند اما در دهه‌های اخیر با پیشرفت تکنولوژی‌های نوین اطلاع‌رسانی و علم ارتباطات، به ویژه ترکیب کامپیوتر و ارتباطات راه دور، انقلابی در عرصه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌ای رخ داده و باعث تغییر نگرش‌ها به اهداف و شرح وظایف در حوزه اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها گردید. آنچه امروزه مسئله اصلی علم کتابخانه را تشکیل می‌دهد، شیوه‌های آسان و دیجیتالی دسترسی به اطلاعات است. اگر قبلاً نگران متخصصان علم اطلاع‌رسانی جمع‌آوری منظم منابع و فراهم آوردن آنها به کتاب‌شناسی بود اکنون بیشتر تلاش‌ها معطوف به فراهم آوردن اطلاعات دقیق‌تر بیشتر درباره منابع و رسانیدن آنها به نیازمندان واقعی و استفاده کنندگان است. به همین دلایل می‌توان گفت که امروزه ساختارهای سنتی و قدیمی مدیریت کتابخانه‌ها در هم ریخته و نظم نوینی جایگزین آن شده است. در گذشته بخش سنتی کارکنان بخش مرجع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاعاتی ارائه اطلاعات کتاب‌شناسی به مراجعه‌کنندگان بود یعنی ارائه اطلاعات درباره شناسایی انواع کتب حضوری انجام می‌شد، اما امروزه وظیفه آنان هدایت مراجعان به خود

همان اطلاعات از طریق سامانه، الکترونیکی و یا اتوماسیون است. اتفاق مهم دیگری که در فرآیند انقلاب اطلاعات و حوزه کتابداری رخ داده تقسیم منابع است. ایجاد شبکه های اطلاع رسانی با استفاده از تکنولوژی های نوین اطلاع رسانی موجب گردید که نه تنها مراکز اطلاعاتی یک کشور بلکه همه مراکز اطلاعاتی منطقه ای و جهان، منابع خود را به اشتراک بگذارند.

کتاب، دربردارنده اندیشه ها و تفکرات اندیشه وران و نخبگان ملت ها و امانت دار عقلانیت و خردورزی حکیمان است. کتاب، به سان باران رحمتی است که هر انسان تشنه ای می تواند از آن سیراب گردد، جرعه جرعه بنوشد و مرعه حیات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و حتی اقتصادی خود را با آن، خرم، آبد و شاداب سازد. پس به جاست که همه با هم، قدردان کتاب و مطالعه باشیم. در حفظ و نگهداری صحیح کتاب صدق باشیم، با کتاب انس بگیریم، از جام اندیشه، تجربه ها و معرفت آن بنوشیم تا سرمست دانایی و آگاهی شده و به سوی شاهراهِ حقیقت و دانایی، رهنمون شویم. همان طور که همه می دانید، اگر جامه ای بخواهد پیشرفت کند و توسعه یابد، باید مردم آن جامعه از نظر سواد رشد بالایی داشته باشند و اطلاعات خود را به روز سازند. کتابخانه ها برای این امر در تمام جوامع بشری بوجود آمده است. اگر کتابخانه بخواهد افراد بشری را به روز سازد، خرد باید پویا باشد. امروزه کتابخانه ها به صورت الکترونیکی در آمده اند، تا هر کس نیاز اطلاعاتی خود را در آن بر طرف سازد.

کتاب و به تبع آن کتابخانه که همواره انسان را به فراتریری علم و دانش سوق می دهد در فرهنگ شکوهمند اسلامی، از اهمیت ویژه و پایگاه والایی برخوردار است. با استعانت از کاتب ازل سعی گردیده در این مختصر، اطلاعاتی در مورد کتاب و کتابخانه و همچنین در مورد کتابداری که رشته ای

است علمی و فنی، در اختیار خوانندگان عزیز قرار گیرد تا آشنایی بیشتر با کتاب و کتابخانه برای آنان فراهم گردد. شاید از این رهگذر، عشق و علاقه به مطالعه در وجود خوانندگان بیشتر شود و دستیابی سهل و آسان به کتاب مورد نظر در کتابخانه‌ها بر خوانندگان ممکن و میسر گردد و آشنایی با کتابخانه بر کتابداران و کارکنان کتابخانه‌های کشور فراهم شود. می‌دانیم که استفاده صحیح و بجا از منابع کتابخانه یکی از ارکان موفقیت دوران تحصیل در دانشگاه بشمار می‌رود، بتدریج که دانشجویان رشته‌های مختلف سال‌های اول و دوم را پشت سر می‌گذارند و به درس‌های تخصصی خود نزدیک می‌شوند، به همان نسبت هم نوشتن مقاله و انجام پژوهش‌های علمی مختلف الزاماً جزء برنامه‌های آنها محسوب می‌گردد. با توجه به این مسئله که برای نوشتن مقالات علمی و یا انجام هر گونه تحقیقی نیاز مبرم به کتابخانه احساس می‌گردد اگر نمی‌تواند روش صحیح استفاده از کتابخانه و آشنایی با منابع آن، ما را به هدف خود نزدیک می‌سازد. در این مجموعه برای آشنایی و استفاده دانشجویان از کتابخانه‌ها، منابع موجود در آن، اطلاعات مفیدی ارائه گردیده است، به طوری که دانشجویان می‌توانند به تنهایی و احتمالاً بدون وجود کتابدار از کتابخانه استفاده کنند. نیازهای اطلاعاتی خود را برطرف سازند. لازم به تذکر است که در جمع‌آوری این مطالب به یک نکته مهم و اساسی توجه گردیده و آن اینکه مطالب برای دانشجویانی غیر از دانشجویان رشته کتابداری گردآوری شده است، بنابراین، هدف از مطالب از سادگی و روشنی لازم برخوردار است.

دانشجویان سال اول دانشگاه‌ها که معمولاً با کتابخانه‌های آموزشی یا عمومی سر و کاری نداشته‌اند با ورود خود به دانشگاه از وسعت کتابخانه‌های

دانشگاهی و حجم مجموعه آنها سر در گم می‌شوند و ممکن است در این خیال باقی بمانند که هرگز قادر نخواهند بود به سهولت مواد مورد نیاز خود را پیدا کنند. این گونه طرز تفکر شاید با خاطر عدم آگاهی آنها از شیوه‌های صحیح استفاده از کتابخانه و متعاقب آن، نبود برنامه‌های آموزشی برای دانشجویان پیرامون استفاده از کتاب و کتابخانه و نیز عدم وجود کتابداران مرجع در کتابخانه‌ها و ناآشنایی دانشجویان با وظایف کتابداران مرجع قوت می‌گیرد. به هر حال، عدم آشنایی دانشجویان به شیوه بهره‌گیری از کتاب کتابخانه از یک طرف، و تدوین شرح درس مناسب از سوی شورای عالی انقلاب فرهنگی تحت عنوان «آشنایی با کتابخانه و منابع آن» به ویژه برای دانشکده‌های علوم تربیتی از طرف دیگر، باعث آن شده است که مجموعه حاضر برای بهره‌گیری بیشتر از کتابخانه‌ها و استفاده‌های مطلوب از منابع اطلاعاتی آن تهیه و تدارک گردد. امید است که این مختصر بتواند دانشجویان عزیز را در شناختن کتابخانه‌ها، یکی از مهمترین مراکز اطلاعاتی است کمک نماید.

تاریخچه

واژه کتابداری به عنوان برابر واژه انگلیسی "Librarianship" انتخاب شده است. دانشمند بزرگ، شیالی زمانی که در دهه ۱۹۱۰ از انگلیس به هندوستان بازگشت و در صدد راه‌اندازی این دانش نوین در هند برآمد، جامعه هند در فهم این واژه مشکل داشتند و در نتیجه ایشان واژه جدید "Library Science" یعنی علم کتابداری را جایگزین آن واژه نمود. امروزه در آمریکا این واژه بیشتر بکار گرفته می‌شود. در دهه ۱۹۹۰ با اختراع

ریزرایانه‌ها و در سال ۱۹۹۰ با اختراع وب و ورود این فناوری‌های نوین اطلاعاتی به پهنه کتابخانه‌های جهان این دانش نیز دستخوش دگرگونی‌های گسترده‌ای شد. در نتیجه پژوهشگران این رشته درصدد تغییر نام آن برآمدند و واژه "Information" یعنی "اطلاع‌رسانی" نیز به نام این دانش اضافه شد و امروز از آن به عنوان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی یاد می‌شود. کتابداری افرادی را تربیت می‌کنند برای کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی. کار فارغ التحصیلان این رشته دانش و مهارت‌هایی است که اطلاعات به شکل ضبط شده چاپی و الکترونیکی را ثبت و ضبط، گردآوری، سازماندهی می‌دند و اشاعه می‌دهند. در واقع محل فعالیت فارغ التحصیلان این رشته کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی است. در ایران از حدود ۶۵ سال پیش این رشته با سطح فوق لیسانس در دانشگاه تهران آغاز و هم اکنون حدود ۷۵ گروه در سایر دانشگاه‌ها در مقاطع مختلف تا دکترا فعالیت دارند. با ظهور منابع الکترونیکی و ورود کامپیوتر به کتابخانه‌ها این رشته هم دگرگون شده و فارغ التحصیلان متأسفانه با تحولاتی که در این رشته رخ داده است با مهارت‌های مختلف کامیوتری و اینترنت آشنایی پیدا می‌کنند. امروزه این دانش در ایران رو به گسترش است و زیرشاخه‌های تازه‌ای از جمله اطلاع‌شناسی و وب‌شناسی را هم در بر می‌گیرد. امروزه اینترنت که دنیای اطلاعات است، در دسترس همگان قرار دارد و هر کسی می‌تواند خود جویای مطالب باشد. ولی کتابدار به عنوان واسطه باید به این افراد کمک کند. زیرا بعضی مطالب از صحت و اعتبار کافی برخوردار نیستند و تنها کتابدار می‌تواند این مشکل را برطرف سازد.

تعریف کتاب